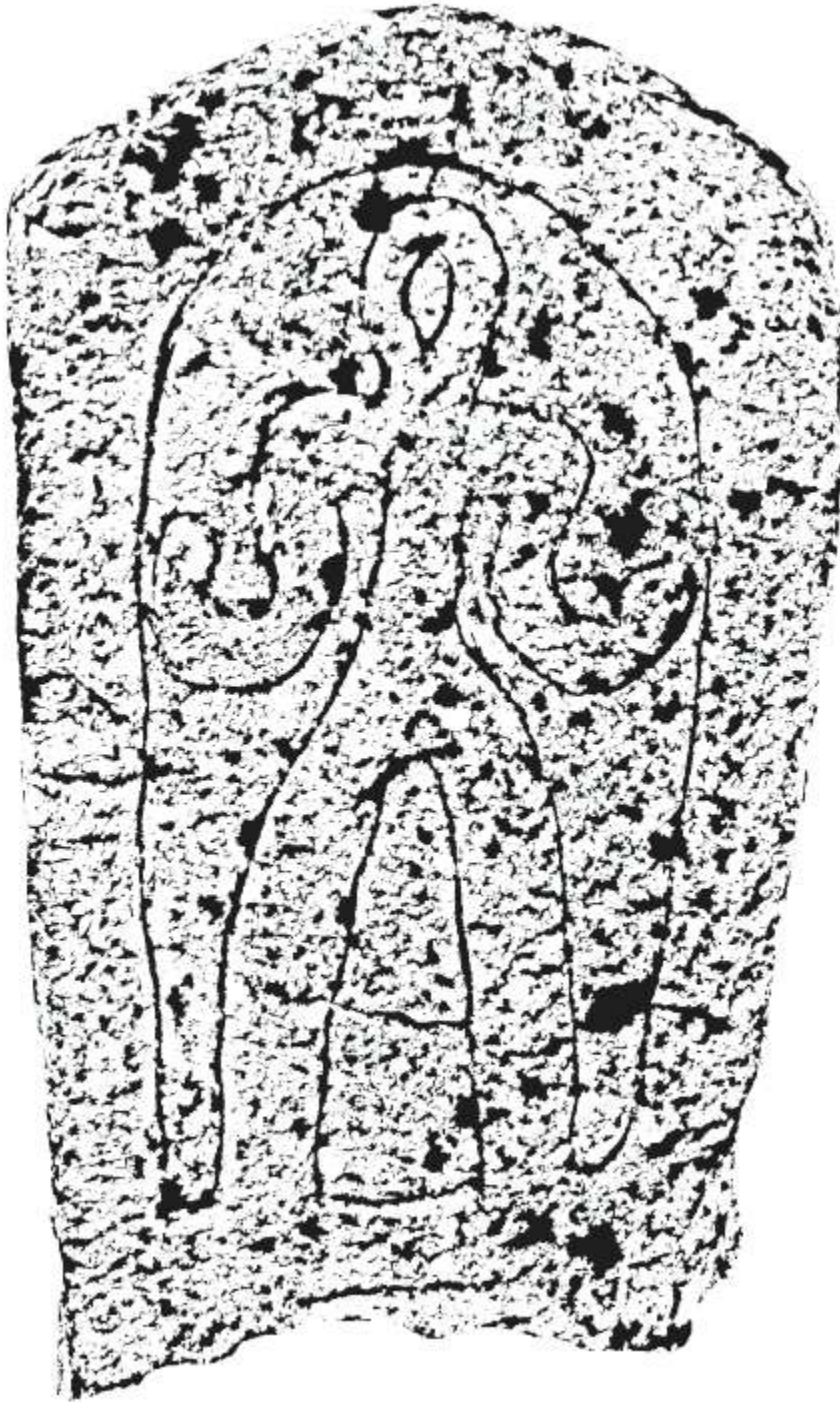

ZNANSTVENI SKUP
HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

ISTRAŽIVANJA U IMOTSKOJ KRAJINI

Imotski, 11.-13. listopada 2011.

ORGANIZACIJSKI ODBOR:

IVAN ALDUK – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Imotskom

JACQUELINE BALEN – Hrvatsko arheološko društvo

HRVOJE POTREBICA - Hrvatsko arheološko društvo

SPONZORI I DONATORI SKUPA:

Grad Imotski

Pučko otvoreno učilište Imotski

Turistička zajednica Grada Imotskog

Općina Cista Provo

Općina Proložac

Općina Zagvozd

Znanstveni skup i Godišnja skupština održavaju se u prostoru Otvorenog učilišta-Imotski, a predviđeni smještaj sudionika skupa biti će u hotelu "Venecija" i "Zdilar".

PROGRAM SKUPA

Ponedjeljak, 10. listopada 2011.

Dolazak sudionika u Imotski

17 sati Sjednica Središnjeg odbora Hrvatskog arheološkog društva

Utorak, 11. listopada 2011.

9 sati Otvaranje znanstvenog skupa *Istraživanja u Imotskoj krajini*

Pozdravi

S t a n k a

Predavanja:

Ivan Alduk: Kratki pregled arheoloških istraživanja u Imotskoj krajini

Dario Vujević - Kristina Horvat: Prostorna organizacija pećinskih nalazišta na primjeru Ravlića pećine

Krešimir Filipec - Darko Periša: Velika pećina kod Grabovca u okolici Imotskog

Marinko Tomasović: Neke nedoumice u vezi rimskodobne topografije u Imotskoj krajini

Ivo Glavaš: Stanica beneficijara u Novama

Iva Kaić: Geme iz zbirke Franjevačkog samostana u Imotskom

Radoslav Dodig: Podrijetlo imena Imotski

Ivan Alduk: Radionice stećaka u Imotskoj krajini

Snježana Tonković: Kasnosrednjovjekovna glazirana keramika u Zavičajnom muzeju u Imotskom

R a s p r a v a

15 sati *Boris Olujić*: Sustavna arheološka istraživanja na trasi Jadranske autoceste, čvor Zagvozd (2007.-2008.)

Nela Kovačević Bokarica - Konstanta Mucić: Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Gradac u Zagvozdu

Vedran Katavić - Tomislav Jerončić - Ida Beg Jerončić:
Istraživanja gradine, gomile i dvije vrtače na trasi autoceste u
Rašćanima

Maja Bilić: Zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta AN 14
vrtča Jablanovac i gradina Staje

S t a n k a

Novitates

Ankica Odža, Tino Tomas: Povijest istraživanja prapovijesne
arheologije na području zapadnog dijela Hercegovine

Zrinka Šimić-Kanaet: Lokalno je univerzalno

Vinka Bubić - Filip Matijević: Arheološki nalazi kod Velića

Ana Pavlović: Reducirani numi tipa IOVI CONSERVATORI
AVGG NN u siscijskoj kovnici

*Ivana Anterić - Željana Bašić - Katarina Vilović - Antonio Alujević
- Ela Škorić - Šimun Anđelinović,:* Umjetno deformirana lubanja ili
kraniosinostoza?

Maja Bilić: Zaštitno arheološko istraživanje kamenih tumula kod
Vrgorca na lokalitetu AN 65 Škulja

Maja Grgurić - Zlatan Novak: Virtualna arheologija

R a s p r a v a

20 sati Zavičajni muzej Imotski: Otvorenje izložbe Gradskog muzeja
Makarska „Arheološka istraživanja na trasi autoceste u Zabiokovlju
i Plini"

Srijeda, 12. listopada 2011.

10 sati Godišnja skupština Hrvatskog arheološkog društva

Dnevni red:

1. Izvješće predsjednika
2. Izvješće rizničara
3. Nakladnička djelatnost

4. Rasprava o izvješćima
5. Nagrada za životno djelo „Don Frane Bulić“, Godišnja nagrada „Josip Brunšmid“, Nagrada za doprinos u radu Društva „Don Šime Ljubić“, Nagrada za dostignuća na polju nacionalne arheologije „Fra Lujo Marun“
6. Novi počasni članovi
7. Rad Društva u godini 2012.
8. Proračun za godinu 2012.
9. Razno

16 sati

Nastavak znanstvenog skupa – sekcija *Poster*

Barbara Cvitkušić: Počeci simbolike na prostoru istočnog Jadrana: nalazi nakita od gornjeg paleolitika do ranog neolitika

Marina Šimek: Mač iz Drave

Martina Matijaško: Analiza nalaza prikupljenih na lokalitetu Martijanec-Gamulica 1950. godine.

Staso Forenbaher - Alexander Jones: Zodijak iz Nakovane: ulomci astrologove ploče iz ilirsko-helenističkog svetišta u Spili

Mario Novak: Bioarheološke karakteristike osoba pokopanih u brončanodobnom tumulu Gomila kod Matkovića, općina Vrgorac

Željka Bedić: Dvostruki ukop iz kasnosrednjovjekovnog groba s nalazišta Gradac kod Zagvozda

Jozo Perić Peručić: Analiza osteološkog materijala sa srednjovjekovnog nalazišta Mramori-Kamenjak

Ivor Janković: Tradicionalna vs. 3D geometrijska morfometrika u bioarheologiji: alternativa ili komplementaran pristup

Zrinka Premužić - Petra Rajić Šikanjić: Primjeri osteoporoze u arheološkim populacijama Hrvatske

Vlasta Vyroubal: Antropološka analiza osteološkog materijala s nalazišta Šarić Struga

R a s p r a v a

18 sati Promocija knjige Tihomile Težak-Gregl „Uvod u prapovijesnu arheologiju“

Četvrtak, 13. listopada 2011.

Izlet Crljivica – Crkvine - Gorica kod Gruda (BiH)

DOBRO DOŠLI U SPLITSKO-DALMATINSKU ŽUPANIJU

DOBRO DOŠLI U IMOTSKI

PREDAVANJA

Istraživanja u Imotskoj krajini

Ivan Alduk (Imotski): Kratki pregled arheoloških istraživanja u Imotskoj krajini

Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća (ali i ranije) s područja Imotske krajine pristižu nam različite vijesti o arheološkim nalazištima a u splitski arheološki muzej dolaze i predmeti pronađeni na više mjesta na prostoru imotskih sela.

Prva istraživanja 1897./1989. godine na Crkvini-Bublinu u Zmijavcima vodio je fra Ivan Tonković čime je udaren temelj budućoj zbirci imotskog franjevačkog samostana, koju je u drugoj polovici 20. stoljeća fra Vjeko Vrčić uvelike proširio i obogatio.

Iako su arheološka istraživanja na ovom prostoru bila skromna i rijetka neka od njih dala su na nalaze od izuzetne važnosti za lokanu i regionalnu povijest ali zanimljive i u europskim razmjerima.

Gradnja autoceste u južnom dijelu Imotske krajine potaknula je istraživanje većeg broja arheoloških lokaliteta o čemu ćemo slušati i na ovom skupu.

Dario Vujević, Kristina Horvat (Zadar): Prostorna organizacija pećinskih nalazišta na primjeru Ravlića pećine

Ravlića pećina nalazi se u blizini Drinovaca, iznad izvora Tihaljine. Javnosti je poznata još od iskopavanja 1977.-1980. godine pri čemu je utvrđena stratigrafija od ranog neolitika do ranog brončanog doba. U razdoblju od 2008 do 2010. godine Odjel za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru provodio je istraživanja prostora istočne niše. Iskopavanje je potaknuto željom da se zaokruži slika o životu u pećini i obogati spoznaja o najstarijem, ranoneolitičkom dijelu depozita.

Novootkrivene površine, zajedno s podacima iz prošlih istraživanja pokazale su da pećinu, više ili manje kontinuirano, naseljavaju manje zajednice koje su uvijek za potrebe stanovanja birale istočni dio pećine, tj. prostor oko niše. Navedeni prostor bio je dovoljno osvjetljen i osunčan tijekom većine dana, a konfiguracija terena osigurava mu dodatnu zaštitu. Ostatak pećine nije bio korišten za stanovanje.

Pronađena su brojna vatrišta koja pokazuju da se za povremeno paljenje vatre nisu birale pozicije, no postojanje dva vatrišta s debelim naslagama pepela koje pokazuju kontinuitet gorenja, ukazuje da su glavna vatrišta i ognjišta gotovo uvijek podizana na istom mjestu. Brojne rupe od kolaca dokaz su jednostavih konstrukcija za pripremu hrane, a distribucija nalaza uokolo i unutar samih vatrišta mogu pokazati koje su se vrste poslova, osim pripreme hrane, odvijale uokolo njih.

Krešimir Filipec, Darko Periša (Zagreb): Velika pećina kod Grabovca u okolici Imotskog

Tijekom gradnje trase Jadranske autoceste, u Velikoj pećini kod Grabovca izvedeno je od 2006. do 2010. sustavno zaštitno arheološko iskopavanje. Otvorena je površina od 160 m², a najveća dubina do koje se došlo je 235 cm. Otkriveni su i istraženi slojevi iz neolitika (impreso kultura), razvijenog eneolitika (jadranska kultura), ranog i srednjeg brončanog doba (posuška kultura, nalazi cetinske i licenske keramike) i srednjeg vijeka. Rijetki rimski nalazi govore o povremenim i kratkotrajnim posjetama. Utvrđena je organizacija prostora i rekonstruirani su razni aspekti svakodnevnog života.

Marinko Tomasović (Makarska): Neke nedoumice u vezi rimskodobne topografije u Imotskoj krajini

Boravak zaslužnog Mijata Sabljara (1790. - 1865.) u Makarskoj 1853. - 1854. rezultirao je i navodom, zapisanim u njegovoj terenskoj bilježnici, o privatnom posjedu nekih rimskih predmeta pronađenih u Berinovcu. Iako Sabljara ne govori o okolnostima nalaza, vjerojatno se je radilo o predmetima iz grobova. Takav karakter se naslućuje i u pogledu malog keramičkog vrča, proteklih godina prispjelih u Arheološku zbirku Gradskog muzeja Makarska, po svemu sudeći kao predmeta iz devastiranog i opljačkanog rimskog groba. Mikrotopografske arheološke indicije u vezi ovih dvaju nalaza gotovo posve izostaju, a nedoumicu osobito podcrtava i nepoznavanje konkretnog, užeg vremenskog konteksta njihovog otkrića. Sagledavanjem topografskih značajki jednog dijela Imotske krajine nastoji se pružiti zadovoljavajući odgovor na pitanje o mogućoj pripadnosti ovih predmeta pojedinim rimskodobnim lokalitetima, najvjerojatnije nekropolama.

Ivo Glavaš (Šibenik): Stanica beneficijara u Novama

Izlaganje će se temeljiti na analizi epigrafskih podataka s beneficijarskih zavjetnih žrtvenika pronađenih u Runoviću (*municipium Novensium*). U stanici beneficijara u Novama smještenoj na magistralnom pravcu Akvileja – Dirahij, kao konzularni beneficijari pridruženi uredu namjesnika provincije Dalmacije, službuju vojnici izdvojeni iz legija (*I Adiutrix*, *I Italica*, *X Gemina*, *XI Claudia*, *XIII Gemina* i *XVIII Gemina*) koje se nalaze u stalnim logorima u Panoniji i Meziji. Zavjetni žrtvenici koje su konzularni beneficijari postavili u svetištu beneficijarske postaje posvećeni su kako je uobičajeno Jupiteru, Jupiteru i Geniju municipija, ali i Silvanu i Fortuni Redux. Analizom podataka sa žrtvenika nešto će se više reći o njihovoj dataciji povezano s rasporedom rimskih legija na limesu. Posebice su značajni detalji koji bi podatke sa žrtvenika mogli dovesti u vezu s vremenom osnivanja municipija u Novama.

Iva Kaić (Zagreb): Geme iz zbirke Franjevačkog samostana u Imotskom

Među različitim predmetima pohranjenima u zbirci Franjevačkog samostana u Imotskom posebno mjesto zauzimaju zavjetni darovi. U jednoj od vitrina izložena je zbirka nakita i sakralnih predmeta koji su prikupljeni kao zavjetni dar Majci Božjoj. Zbirku sačinjavaju krunice, križići, zatim ogrlice, naušnice i prstenje. Od sakupljenih prstenova 21 primjerak ukrašen je gemama s urezanim motivima. Prstenje je izrađeno u 19. stoljeću a umetnute geme od poludragog kamena ili stakla najvećim dijelom pripadaju razdoblju od 17. do 19. stoljeća. Nekoliko gema iz te kolekcije možemo datirati u rimsko doba. Jedan je rimskodobni intaglio umetnut kao ukras u recentnu naušnicu sačuvanu u toj zbirci. Nažalost, o porijeklu i načinu nabave svih ovih predmeta koji čine zavjetni dar Majci Božjoj nisu sačuvani nikakvi podaci. Možemo samo pretpostaviti da su rimskodobne geme, koje su sekundarno iskorištene pri izradi recentnog prstenja, nađene na području Imotskog i okolice.

Radoslav Dodig (Ljubuški): Podrijetlo imena Imotski

O imenu Imotski, s najstarijim spomenom u K. Porfirogeneta *τα Ημοτα*, pisalo je više autora – H. Krahe, P. Skok, A. Mayer, D. Alerić, P. Šimunović i A. Loma, ali nisu ponudili uvjerljive etimologije. Najčešće se podrijetlo tražilo u imenima putnih postaja Aemate i Lamatis, spomenutih u kartografskim izvorima *Itinerarium Antonini* i *Tabula Peutingeriana*. Bilo je pokušaja da se imena s osnovom *Imot-* (Imotski, Imotica i Podimoč) dovedu u vezu s latinskim izričajem *in monte*, na brdu. U članku će se raspraviti o svim dosadašnjim pokušajima, uz topografske, povijesne i arheološke argumente i ponuditi nova etimologija. Ona će se temeljiti na slavenskoj osnovi, kakvih imena županija i naseljenih gradova ima dosta u djelu K. Porfirogeneta.

Ivan Alduk (Imotski): Radionice stećaka u Imotskoj krajini

Na prostoru Imotske krajine od kraja 14. do početka 16. stoljeća djeluje nekoliko radionica stećaka. Radi se zapravo o klesarima (ili kako se oni zovu na natpisima – kovači) koji djeluju na manjim prostorima. Ipak, onaj najpoznatiji, kovač Jurina, djelovao je na znatno širem prostoru od Imotske krajine.

Iako je u literaturi klesanje stećaka na jedan način individualizirano – smatramo da pojedini primjerci mogu ići u prilog i pretpostavci da je oko pojedinog kovača djelovala i njegova radionica.

Cilj rada je, kroz različite tipove stećaka te njihove međusobne srodnosti i različitosti, ukazati na postojanje nekoliko kovača i radionica na ovom prostoru.

Snježana Tonković (Imotski): Kasnosrednjovjekovna glazirana keramika u Zavičajnom muzeju u Imotskom

Nalazi kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike koji se obrađuju, potječu s dva lokaliteta, s arheološkog lokaliteta Opačac kraj Imotskog i imotske Tvrđave.

Višegodišnja sustavna istraživanja lokaliteta Opačac u Prološcu kraj Imotskog rezultirala su brojnim nalazima keramičkih ostataka glazirane keramike. Među građom nalaze se primjerci one najstarije koji pripadaju arhajske s kraja 13. pa do majolike i gravirane keramike 16. stoljeća. Uglavnom se radi o ulomcima stolnog posuđa proizvedenog u radionicama sjeverne i srednje Italije. Svi nalazi pronađeni su na površinski malom prostoru lociranom uz sjeverni zid pronađene gotičke crkve.

Ostala keramička građa potječe s drugog lokaliteta tj. s Tvrđave u Imotskom i nije bila rezultat sustavnih istraživačkih radova. Ona je prikupljena s površinskog dijela istočne padine podnožja Tvrđave u momentu kada su građevinski strojevi na tom mjestu otpočeli radove iskopa za tribine nogometnog stadiona. Ulomci glazirane keramike svrstavaju se u period 14 do 17 st. Među primjercima samo za jednu posudu možemo kazati da pripada poznatoj i skupocjenoj španjolskoj keramici s tragovima lustra.

Nalazi glazirane keramike s obaju lokaliteta daju korisna saznanja o načinu života, kulturi življenja, gospodarskim prilikama i time upotpunjuju sliku tog vremena na prostoru Imotske krajine.

Boris Olujić (Zagreb): Sustavna arheološka istraživanja na trasi Jadranske autoceste, čvor Zagvozd (2007.-2008.)

Od svibnja do kolovoza 2007. te od siječnja do ožujka 2008. godine obavljena su sustavna zaštitna arheološka istraživanja na trasi Jadranske autoceste, čvor Zagvozd. Istraživano je više lokaliteta: lokaliteti AN 6 i 7 (Vrtača 1 i 2) na trasi Jadranske autoceste, dionica Šestanovac-Zagvozd, čvor Zagvozd te lokaliteti AN 60 i 61 (Jukića gomile 1 i 2) također na trasi Jadranske autoceste, spojna cesta čvor Zagvozd 2. Istovremeno je obavljan intenzivan terenski pregled mikroregionalnog povijesno-prostornog konteksta istraživog područja. U istraživanju je sudjelovala ekipa znanstvenog projekta „Ekohistorijski aspekti naseljavanja hrvatskog krša u prapovijesti i antici“ (MZOS, 130-1300644-0639). Cilj ovog izlaganja je da s rezultatima upozna arheološku javnost. Naravno, cilj je i da postavimo određena pitanja i probleme u antropološkom holističkom promišljanju interakcijskog odnosa različitih elemenata jedne cjeline (čovjek, okoliš, humanizirani krajolik itd.)

Nela Kovačević Bokarica (Dubravka), Konstanta Mucić (Makarska): Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Gradac u Zagvozdu

U okviru zaštitnih arheoloških istraživanja pri gradnji Jadranske autoceste, dionica Šestanovac - Zagvozd, provedeno je 2009. g. istraživanje na lokalitetu Gradac u Zagvozdu (AN 10). Lokalitet je smješten na istoimenoj uzvisini u južnom dijelu Zagvozda, između zaseoka Donji Čaglji i Kristići. Uzvisina je izražena visinski, te je s nje moguć dobar pregled okolnog prostora i kontrola obližnjih komunikacija. Na ovom položaju je u brončanom dobu podignuto gradinsko naselje, dok je u srednjem vijeku iskorišten za ukapanje i

naseljavanje. U novom vijeku lokalitet je devastiran izgradnjom ceste koja ga okružuje sa sjevera prema jugu, te izgradnjom čitavog niza kuća na sjevernim padinama i jedne na zaravni.

Pronađeni pokretni nalazi i vertikalna stratigrafija na lokalitetu upućuju na dvije faze: brončanodobnu i srednjovjekovnu. Za podizanje gradinskog naselja u brončanodobnoj fazi, uz strateški značaj položaja, bilo je važno i postojanje većih i manjih obradivih površina uz sjeverno, sjeveroistočno i istočno podnožje uzvisine. Nedostatak pitke vode u bližoj okolini riješen je kopanjem bunara u sjevernom podnožju Gradca. Pokretni nalazi koji pripadaju ovoj fazi su ulomci kućnog lijepa i keramičkih posuda. Ulomci lijepa s tragovima udubljenja organske podloge upućuju na postojanje građevina koje su imale zidove rađene od drvenih stupova ili kolaca isprepletenih prućem i oblijepljenih glinom. Ulomci posuda se tipološki mogu datirati u rano brončano doba. Srednjovjekovnoj fazi pripada usamljeni grob pod ukrašenim stećkom-pločom, ostaci kuća i cisterne. Ispod stećka se nalazio grob oblika grobne škrinje u kojem je evidentiran dvojni kosturni ukop starijih osoba različitog spola. Ukop je C 14 analizom datiran od 1400. do 1450. g. Naseljenost položaja u ovoj fazi potvrđuju ostaci kuća na sjevernim padinama i cisterne na istočnim.

Vedran Katavić, Tomislav Jerončić i Ida Beg Jerončić (Split): Istraživanja gradine, gomile i dvije vrtače na trasi autoceste u Rašćanima

U mjestu Gornje Rašćane, između zaseoka Kovačevići Gradina i Kovačevići Moruklje, općina Vrgorac nalazi se lokalitet AN 15; Repati Dolac.

Arheološka istraživanja trajala su uz prekide od početka studenog 2007. godine do kraja travnja 2008. godine. Pri arheološkim istraživanjima sudjelovali su: voditelj istraživanja Vedran Katavić dipl. arheolog i prof. povijesti, Ida Beg dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti, Tomislav Jerončić i Ana Sunko, dipl. arheolozi i zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., koji su obavili potrebne nacrtne i foto dokumentacijske, te tehničke radove pri arheološkim istraživanjima.

Grobni tumul je bio gotovo pravilnog kružnog oblika, promjera oko 17 m i visine od 2,5 m. Dislociranjem tumula pronađen je dječji srednjovjekovni grob dok je u centralnom dijelu tumula bio pokopan muškarac u dobi od 50 do 55 godina tijekom kasnog brončanog doba. Od grobnih nalaza pronađena su dva manja fragmenta keramike. Na prostoru cijelog tumula pronađen je brončani predmet kružno-prstenastog oblika odvojenih krajeva te nekoliko fragmenta keramike iz prapovijesti, srednjeg i novog vijeka.

Sondažnim istraživanjima dviju vrtača registrirani su višeslojni geološko-arheološki odnosi i nalazi prapovijesne keramike i lijepa (najviše iz sonde na sjevernom dijelu vrtače 2) koja pripada prijelazu iz ranog u srednje brončano doba.

Na obližnjoj Gradinici su vidljivi ostaci bedema gotovo na cijeloj površini osim na južnom dijelu, gdje visoke okomite stijene čine prirodnu barijeru. Na sjeveroistočnoj se strani nalazi struktura od kamena živca i većeg nepravilnog

kamenja visine do 3 m za koju se može pretpostaviti da je bila u funkciji ulaza. Površinskim pregledom i probnim sondažnim istraživanjima središta gradine i južne terase nisu registrirani relevantni pokretni arheološki nalazi.

Gradina je relativno pravilnog kružnog oblika s laganim izbočenjem prema jugozapadu dok s jugoistočne strane prelazi u greben. Obrambeni sustav na ovoj gradini nije sačuvan, a mogući ostaci bedema vidljivi su na njenom sjeverozapadnom dijelu, gdje je sačuvan oko 3 m dugački zid. Zid je sačuvan do 4-5 redova manjeg kamena lomljenca, koji su djelomično naslagani na veliku kamenu stijenu. Prilikom sondažnih istraživanja registrirani su slojeviti arheološki odnosi sa brojnim pokretnim arheološkim nalazima, osobito nalazima keramičkog posuđa. Tipološki raznovrsne drške, rubovi posuđa, vrsta i način ukrašavanja kao i produkcijske osobine pripadaju posuškoj kulturi koja gradinu datira u rano brončano doba.

Obje gradine imaju dominantan položaj na čitavom području. Međusobno su udaljene oko 300 m zračne linije, a između njih se nalazi greben koji je svojevrsni nastavak istočnog dijela Gradine i jedna vrtača, a tuda prolazi i lokalni put prema selu Kovačevići Gradina. S obzirom na položaj, i jedna i druga gradina imaju vrlo dobru vizualnu kontrolu nad dolinom ispod njih; od prijevoja Turija do Kozice.

Maja Bilić (Trilj): Zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta AN 14 vrtača Jablanovac i gradina Staje

Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta vrtača Jablanovac i gradina Staje su izvedena u sklopu arheoloških istraživanja na trasi jadranske autoceste dionica Zagvozd – Ravča. Istraživanja je izvodila Palisada d.o.o. kroz 2009.g. Postavljene sonde su dale obilje nalaza keramičkih ulomaka od kasnog eneolitika do srednjeg brončanog doba. Gradina je sa sjeverne strane uništena izgradnjom cestovnog usjeka a sačuvan je južni dio koji sačinjava dva prstena bedema, te nekoliko kružnih ograda(torina) koje se po materijalnim nalazima mogu svrstati u razdoblje eneolitika i brončanog doba.

Novitates

Ankica Odža, Tino Tomas (Mostar): Povijest istraživanja prapovijesne arheologije na području zapadnog dijela Hercegovine

Povijest istraživanja prapovijesne arheologije zapadnog dijela Hercegovine moguće je pratiti od kraja 19. st., koja različitim intenzitetom traju do danas. Posebne zasluge u tom dijelu Hercegovine pripisuju se franjevcima koji su osnivači Arheološke zbirke sv. Ante na Humcu kod Ljubuškog i kao takve najstarije na području Hercegovine, u sklopu koje danas djeluje i Arheološka zbirka sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici kod Gruda. Uz muzejsku instituciju Zemaljskog muzeja u Sarajevu, za vrijeme austro-ugarske uprave, vezana su i

prva istraživanja na području prapovijesne arheologije zapadnog dijela Hercegovine, koju je od samog početka pratila izdavačka djelatnost, u okviru koje su istraživanja i publicirana. Potom slijedi razdoblje stagnacije između dva svjetska rata. U poslijeratnom periodu intenzivirala su se istraživanja, bilo da je riječ o onima revizijskog, zaštitnog ili sustavnog karaktera. Iz tog perioda brojna rekognosciranja dovela su do problemski usmjerenih istraživanja, zahvaljujući kojima su rasvijetljena gotovo sva razdoblja prapovijesti na području zapadnog dijela Hercegovine.

Nastavlja se s istraživanjem i danas u sklopu znanstvene i istraživačke djelatnosti Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru.

Višegodišnjim radom na istraživanju prapovijesne arheologije, gotovo svih razdoblja prapovijesti, zapadnog dijela Hercegovine, doprinosi se međuostalim, poznavanju kulturnih prilika istočnog Jadrana i zaleđa.

Zrinka Šimić-Kanaet (Zagreb): Lokalno je univerzalno

Na gotovo svim antičkim lokalitetima najveći broj pokretnih nalaza čini keramika koja je i glavni izvor informacija o ekonomskom i političkom stanju u Rimskom Carstvu – provincijama.

U članku se izdvaja i analizira nastavak proizvodnje „domaće“ keramike u odnosu na import rimske keramike u provinciji Dalmaciji.

Postavlja se pitanje: ima li vidljivih „dodira“ prapovijesti i antike na keramici lokalne proizvodnje u ranoj fazi romanizacije?

Odgovor na to pitanje jednom dijelom pokriva i materijal s lokaliteta Tilurij na kojem je uočena lokalna proizvodnja.

Vinka Bubić, Filip Matijević (Zagreb): Arheološki nalazi kod Velića u Cetinskoj krajini

U radu se prikazuju dosadašnje arheološke spoznaje o lokalitetu. Velić se nalazi u neposrednoj blizini rimskog vojnog logora Tilurija, nedaleko od grada Trilja. Dojavom lokalnog stanovništva u lipnju 2011. god. poduzet je obilazak terena koji je donio nove spoznaje. Pritom je uočena dobro očuvana kasnoantička grobnica i jasno vidljivi tragovi arhitekture s pravilnim rasterom ulica. Zajedno s nalazom miljokaza 1921. godine, ove spoznaje ukazuju na značaj Velića u arheološkoj topografiji Cetinskog kraja i potrebu da se lokalitet adekvatno zaštiti.

Ana Pavlović (Zagreb): Reducirani numi tipa IOVI CONSERVATORI AVGG NN u siscijskoj kovnici

Tip IOVI CONSERVATORI AVGG NN predstavlja tip reduciranog numa (*nummus*), brončanog novca koji se kovao u siscijskoj kovnici 313. god., a na kojem se jasno vidi raspad triarhije Licinija, Konstantina I. i Maksimina II. u okviru dinastičkih borbi za vlast nastalih nakon smrti Galerija. Kovanje ovog tipa s prikazom „Jupitera zaštitnika naših Augusta“ izravno je svjedočanstvo o

povezanosti novca i političke propagande u tetrarhijsko vrijeme, kada su se brojni i burni povijesni događaji, koji su se izmjenjivali dotad neviđenom brzinom, jasno odražavali u monetarnoj politici rimskog carstva.

Mogućnosti nove interpretacije ovog tipa, kao i potvrđivanje i/ili pobijanje do sada donesenih zaključaka pruža nam upravo materijal iz tetrarhijske ostave s lokaliteta Crkvine kod Trijebnja, pokraj Stoca u Bosni i Hercegovini. Otkrivena 1936. godine kao slučajni nalaz izvrsno očuvanih reduciranih tetrarhijskih numa, zakopan u južnoj Hercegovini u vrijeme Konstantina I., nikad nije znanstveno proučena i objavljena, dijelom i zbog toga što nije sačuvana u cijelosti, već se njen sastav raspršio po okolnim muzejima i privatnim numizmatičkim zbirka. Pregledom i analizom materijala koji se nalazi u posjedu Numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu (oko 9 500 komada), može se doći do novih zaključaka o sastavu trijebanjske ostave, ali i do pojedinih saznanja o određenim tipovima novca koji se u njoj nalaze. Tako tip IOVI CONSERVATORI AVGG NN, kovan u siscijskoj kovnici 313. godine, čini gotovo 93 % ukupnog sastava ove ostave. Velika zastupljenost tog tipa pruža brojne mogućnosti statističke obrade materijala, od analize tipova poprsja koja se na njemu javljaju i prekida legendi na reversu, do udjela pojedinih radionica ili oficina u kovanju novca s ovim tipom, te omjera zastupljenosti triju careva, Maksimina II, Konstantina I. i Licinija, za koje je siscijska kovnica, tada pod vlašću Licinija, kovala ovaj novac. Interpretacija svih tih elemenata ukazuje na usku i precizno definiranu specijalizaciju pojedinih oficina za određene prekide reversnih legendi, te kovanje novca s likom pojedinog vladara, kao i na složenu unutarnju organizaciju siscijske kovnice i njezinih oficina. Time dolazimo do novih spoznaja o ustroju i načinu djelovanja jedne rimske kovnice, u ovom slučaju one siscijske, u 4. st., a koja je u velikoj mjeri morala ovisiti o samostalnoj politici određene kovnice i njezinog upravitelja-prokuratora, a ne samo o službenoj monetarnoj politici rimskog carstva.

Ivana Anterić, Željana Bašić, Katarina Vilović, Antonio Alujević, Ela Škorić, Šimun Andelinović (Split): Umjetno deformirana lubanja ili kraniosinostoza?

Na salonitanskoj kasnoantičkoj nekropoli u grobu s oznakom 110 pronađeni su koštani ostaci žene kod koje je uočena deformacija lubanje. Deformacija lubanje može biti artificijelna ili posljedica bolesti. Umjetno deformirane lubanje poznate su od polovice 1. tisućljeća pr. K. (Kreta, Cipar, Egipat, zapadne mongolske stepe). U 3. i 4. st. tradicija oblikovanja dosiže na zapadu donji tok Dnjepra, krajem 4. i poč. 5. st. prodorom Huna tradicija se širi na zapad i jug, a prihvaćaju je Goti na Krimu, Langobardi i Gepidi. Kod Istočnih Gota ova tehnika se zadržala do 6. st.

Do sada na prostoru Istočnog Jadrana nije pronađena umjetno deformirana lubanja, no njena pojava nije povijesno neprihvatljiva znajući kako su za

istočnogotske vladavine u Saloni novačeni vojnici iz germanskih i drugih plemena.

Iako pronađena lubanja ima oblik karakterističan za umjetno deformiranu lubanju, nedostatak šavova na lubanji kao i dodatnih otočića kosti koji nastaju kompenziranjem nedostatka prostora zbog kompresije na lubanji upućuju na patološko stanje pod nazivom kraniosinostoza. Ova bolest podrazumijeva srašćavanje jednog ili više šavova lubanje. Pretpostavku kako se radi o patološkom stanju potvrđuju i procjena dobi na postkranijalnom kosturu i zubni status gdje je utvrđeno kako se radi o osobi starosti 25 – 34 god., dok se potpuna obliteracija šavova lubanje pojavljuje nakon 80 – te godine života. Međutim zbog većeg postmortalnog oštećenja korteksa potrebno je provesti dodatne analize kako bi se utvrdilo moguće postojanje šavova.

Autori će izložiti argumente u prilog umjetnoj deformaciji lubanje kao i mogućem patološkom stanju, te će upozoriti na važnost kritičkog pristupa analizi ljudskog osteološkog materijala.

Maja Bilić (Trilj): Zaštitno arheološko istraživanje kamenih tumula kod Vrgorca na lokalitetu AN 65 Škulja

Istraživanje kamenih tumula je radila Palisada d.o.o, kroz proljeće i ljeto 2009.g. Arheološka istraživanja su ukazala na kontinuitet ukopavanja kroz razdoblje brončanog doba te kroz rani srednji i kasni srednji vijek. Pronađena je veća količina ulomaka keramičkih posuda, kao i ulomaka katorac posuda, karakterističnih za drugi stupanj cetinske kulture. Ukope ranog srednjeg vijeka predstavljaju ukopi u bazu tumula bez grobne arhitekture. Ovakvi ukopi su pronađeni i na tumulima u Kozici i Istočnoj Plini a datiraju se od 7. st do kraja 11.st.

Maja Grgurić, Zlatan Novak (Varaždin): Virtualna arheologija

U radu su prikazani rezultati primjene 3D laserske tehnologije u svrhu dokumentiranja i rekonstrukcije arheoloških nalaza. Dokumentiranjem predmeta u virtualnom obliku otvara se čitav spektar mogućnosti njegove primjene. Takav model u potpunosti je mjerljiv čime se nudi vrlo brzo iscertavanje potrebnih presjeka, isključujući pogreške prostoručnog crtanja. Osim dokumentiranja, prednost 3D modela je i mogućnost ponovnog virtualnog spajanja fragmentiranih nalaza bez upotrebe mehaničkog učvršćivanja na stvarnom predmetu. Smatramo kako je upotreba 3D laserskog skeniranja vrlo zahvalna metoda za očuvanje arheoloških nalaza, a osim primjene u restauratorskim i konzervatorskim zahvatima, vjerojatno najbolju primjenu naći će u modernim muzejskim postavima.

SEKCIJA POSTERI

Barbara Cvitkušić (Zagreb): Počeci simbolike na prostoru istočnog Jadrana: nalazi nakita od gornjeg paleolitika do ranog neolitika

U pokušaju razumijevanja kulture i društvenog ponašanja prapovijesnih ljudi osobni ornamenti od osobite su važnosti. Ukrašavanjem tijela nakitom osoba ističe svoju osobnost, oblikuje vlastiti identitet i šalje određenu poruku. Izabrani predmet pretvoren u nakit, primjerice školjka, životinjski zub ili modificirani kamen, postaje simbolički medij koji neverbalnim putem prenosi željenu poruku, npr. spol, dob, socijalni status, grupna pripadnost, ideologija, sustav vjerovanja itd. Prve primjere osobnih ornamenata, nakita, prepoznajemo u probušenim životinjskim zubima i školjkama potkraj srednjeg paleolitika. Do danas najstariji nalazi nakita potječu s nalazišta Afrike i Bliskog Istoka.

U 100 000 godina starim musterijskim slojevima špilje es-Skūhl (Izrael) pronađene su dvije probušene školjke vrste *Nassarius gibbosulus* (Rigaud et al. 2009), dok je u srednjopaleolitičkim slojevima starosti oko 82 500 godina nalazišta Grotte des Pigeons (Taforalt, Maroko) pronađeno trinaest školjki iste vrste. Većina ih je probušena i nosi vidljive tragove okera na površini (Bouzouggar i sur. 2007). U 75 600 ± 3 400 godina starim slojevima srednjeg kamenog doba (MSA) špilje Blombos (Južnoafrička Republika) smještene na južnoj obali Indijskog oceana, pronađena je 41 probušena školjka vrste *Nassarius kraussianus* (d'Errico et al. 2005).

Najstariji nalazi nakita s područja istočnog Jadrana pripadaju vremenu gornjeg paleolitika i otkriveni su na slijedećim nalazištima: Šandalja II, Romualdova, Pupićina i Vešanska pećina u Istri, pećina Vlakno na Dugom otoku i Vela spila na otoku Korčuli. Mezolitiku pripadaju nalazi s lokaliteta: Pupićina peć, Abri Šebrn, Ovčja peć i Nugljanska peć s područja Istre, Vela spilja na otoku Lošinju, špilja Kopačina na otoku Braču te Vela spila na otoku Korčuli. Nalazi nakita iz razdoblja ranog neolitika malobrojniji su u odnosu na one iz prethodnog mezolitika. U Istri se ističe nalazište Kargadur, na području Ravnih kotara nalazište Crno Vrilo i Smilčić, a u ranoneolitičkim slojevima Vele spile na otoku Korčuli pronađena su dva artefakta koja se po svojim karakteristikama pripisuju skupini nakita.

Marina Šimek (Varaždin): Mač iz Drave

Predstavit će se slučajni nalaz iz Drave - brončanodobni mač ukrtašene oštrice te će se odrediti njegove tipološke karakteristike, a na osnovu njih i vremenska pripadnost.

Martina Matijaško (Varaždin): Analiza nalaza prikupljenih na lokalitetu Martijanec-Gamulica 1950. godine

Godine 1950. na tada još neistraženom tumulu Gamulica kod Martijanca ukopan je stup dalekovoda. Tom je prilikom mještanim Martijanca, Martin Štanglin, u

tumulu prokopao jamu te otkrio tragove grobne konstrukcije i priloga. Lokalitet je nakon toga obišao prof. Stjepan Vuković, tadašnji kustos Odjela za arheologiju Gradskog muzeja Varaždin, te je pokretne nalaze prikupio, a iskop sanirao.

Istraživanje dr. sc. Ksenije Vinski-Gasparini te detaljna analiza tada prikupljenih arheoloških nalaza, potvrdili su izniman značaj lokaliteta Martijanec-Gamulica, međutim, tom prilikom nisu uzeti u obzir i predmeti koje je 1950. god. prikupio S. Vuković.

Petnaest keramičkih i jedan brončani predmet čine malu, ali vrijednu skupinu nalaza čija će analiza i konačna objava zaokružiti spoznaje o ukopu u tumulu Gamulica te pridonijeti poznavanju stariježeljeznodobne grupe Martijanec-Kaptol.

Stašo Forenbaher (Zagreb), Alexander Jones: Zodijak iz Nakovane: ulomci astrologove ploče iz ilirsko-helenističkog svetišta u Spili

Trideset sitnih ulomaka bjelokosti prikupljeno je za iskopavanja u Spili kod Nakovane 2000. godine. Ulomci su pronađeni u špiljskom svetištu, zajedno s obiljem fine helenističke keramike. Rekonstrukcijom je utvrđeno da se radi o pločicama s ugraviranim zodijakalnim simbolima, najvjerojatnije o dijelovima "astrologove ploče" kakve su koristili antički astrolozi za tumačenje horoskopa svojim klijentima. Prema kontekstu i izravnom radiokarbonskom datumu, taj iznimno rijedak arheološki nalaz potječe iz vremena oko 100. godine prije Krista, što ga čini najranijim poznatim primjerkom ove klase predmeta.

Mario Novak (Zagreb): Bioarheološke karakteristike osoba pokopanih u brončanodobnom tumulu Gomila kod Matkovića, općina Vrgorac

U radu su predstavljeni rezultati bioarheološke analize provedene na četiri odlično sačuvana kostura pokopana u brončanodobnom tumulu Gomila kod zaseoka Matkovići u općini Vrgorac. Keramika pronađena u tumulu datira se iz prijelaza srednjeg u kasno brončano doba, a radiokarbonska datacija uzoraka ljudskih kostiju smješta ukope između 1460. i 1120. g. pr. Kr.

U dva groba bile su pokopane četiri osobe: u grobu 1 pokopana je odrasla žena (35 do 40 godina) i dva djeteta (12 do 14 godina i 5 do 7 godina), a u grobu 2 pokopan je odrasli muškarac (45 do 50 godina). Na svim analiziranim kosturima zabilježeno je više patoloških promjena: kod odrasle žene prisutna je ektokranijalna poroznost, benigni kortikalni defekti, degenerativni osteoartritis i spondiloliza; kod starijeg djeteta prisutna je antemortalna fraktura glave i periostitis; kod mlađeg djeteta prisutna je *cribra orbitalia* i periostitis; kod odraslog muškarca zabilježena je antemortalna fraktura glave, degenerativni osteoartritis i hipoplazija zubne cakline.

S obzirom na spolnu i starosnu razdiobu može se pretpostaviti da je riječ o obiteljskoj grobnici (muž, žena i dvoje djece), a tome u prilog ide i datacija koštanih uzoraka iz oba groba. No, kako bi se ta pretpostavka sa sigurnošću

potvrdila potrebno je provesti DNA analize s ciljem utvrđivanja stupnja genetičkog srodstva.

Dvostruki ukop iz kasnosrednjovjekovnog groba s nalazišta Gradac kod Zagvozda

Željka Bedić (Zagreb): Dvostruki ukop iz kasnosrednjovjekovnog groba s nalazišta Gradac kod Zagvozda

U radu su prezentirani rezultati antropološke analize osteološkog materijala iz kasnosrednjovjekovnog groba s nalazišta Gradac kod Zagvozda. U zaštitnim arheološkim iskopavanjima 2008. godine istražen je najviši plato Gradca gdje se nalazio kasnosrednjovjekovni grob pod stećkom – pločom te je pronađeno više ulomaka prapovijesne keramike. Analizom ljudskih kostiju otkriveno je da se radi o dvojnog ukopu žene i muškarca starosti veće od 60 godina. Na svakome od kostura prisutno je više antemortalnih zraslih fraktura te degenerativne promjene u rasponu od blagog do jakog oblika.

Dobiveni rezultati svjedoče o teškim uvjetima života u tipičnom krškom prostoru, ali i o prilagodbi tim uvjetima što je vidljivo u visokoj doživljenoj starosti .

Jozo Perić Peručić (Zagreb): Analiza osteološkog materijala sa srednjovjekovnog nalazišta Mramori-Kamenjak

U radu su prezentirani rezultati antropološke analize osteološkog materijala sa srednjovjekovnog nalazišta Mramori-Kamenjak kod Imotskog. Zaštitna arheološka istraživanja su provedena tijekom 2008. godine, te je istraženo pet grobova od kojih je jedan grob bio pod gomilicom, a ostali su se nalazili pod stećcima. Analizom ljudskih kostiju utvrđeno je da se radi o deset osoba u rasponu od 6 do preko 60 godina starosti: 4 muškarca, 3 žene i 3 djeteta. Pojedini kosturi imaju antemortalne i depresijske frakture, te degenerativne promjene u rasponu od blagog do jakog oblika. Na relativno malom uzorku moguće je rekonstruirati životne uvjete na tom krškom području, a degenerativne promjene na kostima nam pokazuju da je bio prisutan težak fizički rad, te povećan broj antemortalnih fraktura bi mogao značiti veću prisutnost međuljudskog nasilja ili ozljede nastale pri uvjetima teškog rada.

Ivor Janković (Zagreb): Tradicionalna vs. 3D geometrijska morfometrika u bioarheologiji: alternativa ili komplementaran pristup

Tijekom posljednjeg desetljeća 20. st. razna nova tehnička dostignuća i metode pridružene su standardnoj, „tradicionalnoj“ bioarheološkoj metodologiji. Kompjuterski programi i tehnička pomagala omogućila su relativno brzo i kvalitetno prikupljanje trodimenzionalnih podataka, a razvoj teorijskih postavki (posebice unutar polja geometrijske morfometrike) dodatno je razvio interes za mogućnosti praktične primjene testiranja znanstvenih pitanja. Sve je to rezultiralo novim mogućnostima, poput mjerenja anatomske detalja i regija na

nov način, te otvorilo mogućnost testiranja novih pitanja. Jedna od osnovnih zadaća morfometričkih analiza je opisati i statistički analizirati varijaciju između u unutar uzoraka, kao i promjenu oblika koja je rezultat rasta i razvoja ili evolucijskih mehanizama.

Takozvana „tradicionalna“ morfometrika karakterizirana je uporabom multivarijatne statistike na odabranim grupama varijabli koje uglavnom korespondiraju s vrijednostima udaljenosti, poput duljina, širina, ili razdaljina između anatomskih mjernih točaka (*landmarks*). Ovaj „tradicionalni“ pristup, međutim, ne može dovoljno precizno opisati prostorne odnose unutar cjeline. Prednost novog pristupa, tzv. geometrijske morfometrike je u tome što je moguće u potpunosti očuvati geometrijske podatke (odnose) kroz čitavu analizu. Rezultate multivariatnih analiza moguće je potom projicirati u fizički oblik i time precizan prikaz vizualizacije proučavanog objekta. Nadalje, jedna od prednosti geometrijske morfometrike je u otkrivanju značaja pojedinih varijabli tijekom same analize. Dok je u tradicionalnoj morfometrici nužno precizno *a priori* definiranje varijabli, kod geometrijske morfometrike nužno je samo izabrati odgovarajuće mjerne točke, dok potencijalan značaj odnosa i varijabli često biva otkriven tijekom analize, ovisno o pitanju koja znanstvenik postavlja. Time geometrijska morfometrika postaje dinamična metoda istraživanja morfoloških odnosa i pruža znanstveniku puno veću slobodu u procesu rada. Trodimenzionalna geometrijska morfometrika pokazala se kao važna nadogradnja na tradicionalan morfometrički pristup i omogućila nov uvid u već ranije postavljana, kao i otvaranje čitavog niza novih pitanja.

Zrinka Premužić, Petra Rajić Šikanjić (Zagreb): Primjeri osteoporoze u arheološkim populacijama Hrvatske

Osteoporoza je bolest koju karakterizira smanjenje gustoće kostiju, zbog koje one postaju porozne, te izrazito krhke i lako lomljive. Na njezin nastanak i razvitak utječe više čimbenika, među kojima je najvažniji promjena u razini hormona. Bolest je u modernim populacijama česta kod starijih osoba, osobito žena.

Osteoporozi nalazimo i na skeletnim ostacima arheoloških populacija. Na skeletnom materijalu dijagnoza se postavlja ukoliko su prisutne smanjena gustoća kosti i s njom povezana fraktura. Ova analiza pokazat će da je osteoporoza bila prisutna i u arheološkim populacijama s područja Hrvatske.

Vlasta Vyroubal (Zagreb): Antropološka analiza osteološkog materijala s nalazišta Šarić Struga

Arheološka istraživanja na nalazištu Šarić Struga otkrila su tri prapovijesne gomile u koje su naknadno ukopani kasnosrednjovjekovni grobovi. Samo jedna gomila sadržavala je dva prapovijesna groba, dok je po rubovima svih triju gomila pronađeno 40 kasnosrednjovjekovnih grobova u kojima su bili pokopani

po jedan ili više pokojnika. Uzorak se sastoji od 2 prapovijesna kostura koji su loše ušćuvani te ukupno 62 kasnosrednjovjekovna kostura – 28 djece; 11 muškaraca; 23 žene. Prosječna doživljena starost odraslih osoba je nešto više od 38 godina (38,7 za muškarce i 38,5 za žene). Analiza osteološkog materijala provedena je pomoću standardnih antropoloških metoda koje uključuju analize spola i doživljene starosti, subadultnog stresa, trauma te prisutnosti bolesti koje ostavljaju tragove na kostima. Na četiri kostura koji pripadaju kasnosrednjovjekovnom horizontu uočene su promjene i lezije na kostima karakteristične za sifilis. U sva četiri slučaja radi se o odraslim muškarcima 30-50 godina u trenutku smrti.